

Baraba Türklerinin Jestey Möngkö Masalındaki Mitolojik Motifler Üzerine

Hyo-Joung KİM*

Özet: Bu çalışmada Baraba Türklerinin Jestey Möngkö masalında görülen mitolojik motifler ele alınmıştır. Masaldaki mitolojik motifler bölgede yaşamış olan Türklerin eski inanç sistemini, dünya görüşünü ve atlı göçebe kültürünün özelliklerini yansıtmaktadır. Ayrıca, bu mitolojik motiflerin Kore’de de mitolojik motif olarak sayıldığı, örnekler aracılığıyla gösterilmiştir. Bu yakınlıklar, eski Kore kültürü ile Türk kültürü arasında bir bağın var olabileceğini veya iki halkın yakın kültür alış verişinde bulunduklarını gösterebilecek bir husus olarak değerlendirilebilir.

Anahtar Kelimeler: Türk halk edebiyatı, Kore halk edebiyatı, mitolojik motifler, hayvan motifleri, Şamanizm, Altay.

I. Giriş

Bu çalışmada ele alınan ‘Jestey Möngkö’ masalı Baraba Türklerinin halk edebiyatı ürünlerinden biridir. Masal, Alman Türkolog W. Radloff’un 1857-1871 yılları arasında Altay ve Sibirya bölgelerini gezerek bölge Türklerinin dilinden, etnografyasından ve halk edebiyatından yaptığı derlemelerden meydana gelen ‘Proben der Volksliteratur der Türkischen Stämme Südsibiriens (Türk Boylarının Halk Edebiyatı Derlemeleri)’ adlı kitabının dördüncü cildinde yer almaktadır. Kitabın, söz konusu masalın da yer aldığı dördüncü cildi; Güney Sibirya’da, Çungarya Bozkırlarında ve Om, İrtiş, Tobol nehirlerinin kıyılarında oturan Türk boylarının masallar, efsaneler, destanlar vb. sözlü halk edebiyatı ürünlerinden oluşmaktadır. Bu bölgelerde oturan Baraba Türkleri, Tatar Türkçesinin doğu ağızını konuşmaktadırlar (Özkan 2002: 217). Baraba Türkleri 16. yüzyılda İslâm dinini kabul ettikleri hâlde 18. yüzyıl başlarına kadar geleneksel inanç sistemlerini korumuşlardır. Dioszegi (1987: 93-177), Baraba Türklerinin

*Pusan Yabancı Araştırmalar Üniversitesi, Kore Cumhuriyeti.
joung@taejo.pufs.ac.kr

İslâm dinini kabulünden önceki şaman inançları hakkında geniş bilgi vermiştir. Bu çalışmada konu edilecek olan ‘Jestey Möngkö’ masalı, çeşitli Türk mitolojik motifleri taşıyan bir halk edebiyatı ürünüdür. Bu masaldaki mitolojik motiflerden bölgede yaşamış olan Türklerin eski inanç sistemini, dünya görüşünü ve atlı göçebe kültürünün özelliklerini belirlemek mümkündür. Aşağıda masalın özeti verildikten sonra içerdiği Türk mitolojik motifleri gösterilecek; bu mitolojik motiflerin Korede de benzer şekilde, mitolojik motif olarak kabul edildiği örneklerle gösterilecektir.

II. Jestey Möngkö Masalı (Radloff 2000: 89-90):

Jestey Möngkö masalının özeti şöyledir:

Ülkenin birinde ne anası ne babası olan Jestey Möngkö adında birisi varmış. Tek başına yaşarmış. Onun (diğer bir) adı da Kahverengi Yeleli Alacalı Atlı Jestey Möngkö’ymüş. Bir gün Jestey Möngkö, bozkırda topal yavrusu olan bir geyik görür. Geyik, Jestey Möngkö’nün ineğinin sütünü kendi yavrusuna içirirse yavrusunun ayağının iyileşeceğini söyler. O ineğin sütü hasta bedenlere şifa olurmuş. Jestey Möngkö de ineğinin sütünü sağıp geyiğin yavrusuna içirir ve geyik yavrusunun ayağı gerçekten iyileşir. Geyik evine dönerken, Jestey Möngkö’ye yedi yıl sonra kendi izini takip edip gelmesini söyler. Yedi yıl sonra, Jestey Möngkö geyiğin izini takip edip taş bir eve ulaşır. O evde bir kızın oturduğunu görür. Kız, kendisinin yedi yıl önce Jestey Möngkö’nün ineğinin sütünü içip iyileşen geyik yavrusu olduğunu söyler. Jestey Möngkö bu kız ile evlenir. Sonra ava çıkıp beyaz erminler ve kara samurlar öldürür. Jestey Möngkö, geyik kız ile evlendikten sonra, ona yiğit birinin yaşadığı ülkeyi sorar. Karısı da dünyanın ucunda Jer Kara denilen bir yiğit olduğunu söyler. Jestey Möngkö de Jer Kara ile boy ölçüşmek üzere yola çıkar. Yolda bir at bakıcısı, bir sığırtaç ve bir çobana rastlar ve Jer Kara’nın kendisinin baldızı ile evleneceğini öğrenir. Jestey Möngkö baldızını Jer Kara’dan kurtarır ve oradan kaçır. Bunun farkına varan Jer Kara onları takip ederken bir atmaca olur, bunun üzerine Jestey Möngkö de üç altın tüylü bir şahine dönüşür. Şahine dönüşen Jestey Möngkö yedi gün boyunca atmaya dönüşen Jer Kara ile dövüşür. Sonunda ikisinin de gücü tükenir ve yere düşerler. Üç altın tüylü şahine dönüşen Jestey Möngkö ateşten güç alarak tekrar canlanır. Jestey Möngkö, Jer Kara’yı öldürdükten sonra kendi yurduna dönüp han olur.

III. Jestey Möngkö Masalında Görülen Mitolojik Motifler

1. Jestey Möngkö'nün Özelliği

Bozkırda yaşayan ve atlı göçebe kültürüne sahip olan Türkler ağır doğa şartlarında yaşamak zorunda kaldıklarından, fiziksel ve ruhsal bakımdan güçlü olmak zorundaydılar. Türkler, yaylaları ve hayvan sürülerini ele geçirmek için devam eden mücadelelerinden de halk kahramanları yaratmış ve milletin başbuğu olacak kişilere ait alplık efsaneleri ve destanlar meydana getirmişlerdir (İnan 1992:3). Atlı göçebe kültürüne sahip halklar, toplumu koruyacak, düşmana karşı savaşılabilecek güce sahip olan kuvvetli bir savaşçı ve alp tipi beklemiştir. Dede Korkut'ta görülen, erkek çocuğa alplığını ispat edene kadar ad verilmemesi geleneği, halkın bu isteğini göstermektedir (Ergin 1989:5). Oğuz Kağan, Manas ve Dede Korkut gibi Türk destanlarında konu edinilen alplar kendi toplumlarının en üstün yetenekli olanlarıdır. Alpların fiziksel ve ruhsal yapıları normal insanlardan farklı özellikler gösterir. Alp “yel gibi koşar”, saçları “güneş gibi ışıldar”, gövdesi “ceviz ağacından sağlamdır”, yumruğu “yıldırım gücündedir” vb. (<http://www.angelfire.com/on/paksoy/onem.html> 09.10.2003) Bu masalın kahramanı olan Jestey Möngkö'nün de bozkırda yaşayan atlı göçebe halkın beklentisine uygun bir alp tipi olması gerekir, nitekim, o, masalda halkın isteklerini yerine getiren bir alp tipi olarak karşımıza çıkar. Fakat Jestey Möngkö başlangıçta hiç de öyle çok güçlü veya olağanüstü özelliklere sahip birine benzemez. Onun özelliği, sütü hasta bedenlere şifa bir ineğe sahip olması ve geyikle konuşabilme yeteneğinin bulunmasıdır. Başlangıçta, genel Türk destanlarındaki alplarda görülen olağanüstü doğum olayı Jestey Möngkö'de görülmesi bile Jestey Möngkö'de üstün ruhanî özellikler bulunduğu anlaşılmaktadır. Ruhanî güce sahip olan Jestey Möngkö'nün geyik kız ile evlenmeden önce kahramanlık göstermemesi dikkat çekicidir. O, geyik kız ile evlendikten sonra ava çıkmış ve bir yiğit ile dövüşmeye kalkışarak alplık hayatına başlamıştır. Bilindiği gibi Şamanizmde geyik resmi, derisi ve boynuzu çok sık görülen motiflerdir. Totemizmin en belirgin göstergesi olarak kabul edilen şaman elbisesinde ve şaman davulunda geyik derisi kullanılır (Eliade 1974: 153, 169). Davul tokmağı da geyik boynuzundan yapılır (İnan 1954:92, 95). Geyik boynuzu takma âdeti ise Yenisey nehri kenarında yaşayan Ostyak şamanlarında da görülür (Ögel 1989:38). Ögel (1989: 36-38) şamanlarda giysilerde geyik derisi kullanılmasının veya geyikli resimlerin bulunmasının Orta Asya Türklerinin ‘Hayvan-Ata’sı

ile ilgili olduğunu belirtmiştir. Bu masalda, Jestey Möngkö'nün gücünü geyik kız ile evlendikten sonra kazanması, geyiğin kutsal olarak kabul edildiği Şamanizmle, dolayısıyla, Jestey Möngkö de şamanlık ile ilgili olmalıdır. İneğin sütü hastalara şifa olabildiğine göre, ineğin sahibinin de ruhlar dünyası ile ilişki kurabilecek güce sahip olması gerekir. Bu durumda, o da bir şamandır. Ayrıca hayvanla konuşabilme gücüne sahip biri, ancak bir şaman olabilir. Zaten Yakutların tasavvurlarına göre 'ije kıl' adı verilen şey, şamanın herhangi bir hayvanda tecessüm eden ruhudur. Şaman kendi ruhunun bir hayvanda -kurtta, ayıda- tecessüm ettiğine inanır (İnan 1954: 83).

Jestey Möngkö başlangıçta olağanüstü bir kişiliğe sahip görülmemesi dışında, Türk destanlarındaki alpların özelliklerini taşır. Özellikle, Jer Kara ile dövüşmesinin sebebi, atlı-göçebe kültüründeki alp tipinin savaşma ideali ile özdeşleşmektedir. Alp dünyayı fethetmek, diğer insanları yenmek istediğinde, sebep benliğini doyurmak değildir. Alp, bunun kendisine Tanrı tarafından verilen bir görev, yaratılış sebebinin de *fetih* ve *zafer* olduğuna inanır (Günay 1989:41). Jestey Möngkö'nün geyik kız ile evlendikten sonra boy ölçüşmek için Jer Kara ile dövüşmesinin amacı da budur ve o, Tanrı'dan aldığı görevi tamamlamak için yola çıkmıştır. Bu masal da dünyadaki alplık masallarında görülen genel özellikleri içermektedir. Taube'ye göre alplık masallarında görülen özellikler şunlardır (Taube 1984:345): (1) Felâket başlar; (2) Alp, düşmanı yok etmek için yola koyulur; (3) Sınamalar geçirildikten sonra alp, düşmanla dövüşüp zafer kazanır; (4) Yağmalanmış eşya veya esirlerle geri döner. Jestey Möngkö masalında da ilk maddenin dışında, diğer özelliklerin hemen hemen tamamı görülür.

2. Hayvan Motifleri

Hayvan motifleri; efsane, destan gibi Türk halk edebiyatı ürünlerinde çok sık görülür. Hayvan motiflerinin ortaya çıkışı, dünya edebiyat geleneklerinde mitolojik bir sembol olarak görülmektedir; çeşitli topluluklara ait yaratılış ve türeme efsanelerinde hayvan motiflerinin çok sık görülmesi bunun bir göstergesidir. Türk efsanelerinde kurt, geyik, at motifleri, en çok görülen hayvan motifleri arasındadır. Burada konu edinilen halk masalı da at, geyik, inek, ermin, şahin, atmaca vb. gibi birçok hayvan motifi içermektedir. Buradaki hayvanların eski Türk inançlarını ve Türk kültürünün kimi özelliklerini yansıtan birer sembol olduğu düşünülmek-

tedir. Aşağıda Türk mitolojisinde en önemli kutsal hayvan motifleri olan at, geyik ve kuş ele alınacak ve bu hayvanların Kore efsanelerinde de kutsal hayvan olarak, benzer nitelikler taşıması üzerinde durulacaktır.

1) At motifi

Jestey Möngkö'nün tam adı 'Kahverengi Yeleli Alacalı Atlı Jestey Möngkö'dür. Jestey Möngkö'nün adının at ile bağlantısı, atlı göçebe bir halk olan Türklerin bu hayvana verdiği kutsal anlam ve atın Türk kültürü içindeki büyük önemi ile ilgilidir. Türklerde at, sadık bir yoldaş ve dosttur. Kahraman atı ile tanınır. Bozkırda yaşayan atlı göçebe halk için eski zamanlardan beri en önemli hayvan, attır. Nitekim Orta Asya'da M.Ö. 2500-1700 yılları arasındaki Afanasyevo kültürüne ait buluntular arasında at kemiklerinin de yer aldığı bilinmektedir (Ögel 1984:18). M.Ö. 1700-1500'lerde Orta Asya'da göçebe ve savaşçı bir kavmin hakimiyeti görülmeye başlar. Antropologlar tarafından "Andronovo İnsanı" olarak adlandırılan insanlar, atı ilk kez evcilleştirip binek hayvanı olarak kullanmışlardır (Türk Dünyası Kültür Atlası 1997: 8). Çin yıllıklarında ise Hunların, cenaze törenlerinde ölen kişilerin atlarının kuyrukları kesilerek kurban edildiği kaydedilmiştir (Kafesoğlu 1988: 290). At, Türk mitolojisinde de en çok sözü edilen hayvanlardan biridir ve Gök Tanrı'nın sembolüdür. Orta Asya'da şamanlar ayinlerinde atı kurban olarak adarlar ve ata binip gökyüzüne çıkmayı sembolize eden hareketler yaparlar. Şamanın düzenlediği törenlerde at, şamanın gökyüzüne çıkacağı bineği ve kurban hayvanı olarak önem taşır. At, şamana göğe çıkma imkanı verdiği için çoğu kez kanatlı olarak düşünülmüştür (Çoruhlu 1999:155). Şaman atın yardımıyla transa geçer yani ruhun bedeninden ayrılması yolu ile ölen kişinin ruhunu öteki dünyaya götürür (Eliade 1974:405). Yine, Orta Asya'da çeşitli kaya resimlerinde at figürleri görülür. Çin yıllıklarına göre, Fergana ve Sogdiana'da güzel savaş atları vardı ve Çinliler her zaman bu güzel atları almak istemişlerdi (Roux 2001:99). Edward Hahn hayvan beslemenin kökeninin de dinî amaçlı olduğunu ileri sürmüştür. Bu dinî amaç, törende sunulmak üzere hayvanın kurban olarak adanması ve şamanın bineği ile ilgili olmalıdır. At ve geyik, insanların ilk evcilleştirdiği hayvanlar arasında sayılır.

At, Kore efsanelerinde de mitolojik bir hayvan olarak görülür. Kore mitolojisinde çoğu kez kralın doğuşunu at bildirir ve özellikle ak olması atın kutsallığını ifade eder; at, kötü ruhu kovabilecek güce sahiptir (Kim

Jong-Dae 2001:187). Eski Kore'nin üç krallığından biri olan Şilla Devleti'nin kralı Hyeokgeose Bak'ın (朴赫居世) doğuşunu kanatlı bir ak at haber verir. Efsanenin bir bölümü şöyledir:

...Yangsan denilen bir dağın eteğindeki Najeong adlı çeşmenin yanında bir ak atın diz çöküp tapındığını gören mahallenin büyükleri oraya gidip bakarlar ve bordo renkli bir büyük yumurta görürler. Adamları fark eden ak at uçup göğe çıkar(Samguksagi, Şillabongi).

Yine Kore'nin eski krallıklarından Goguryeo'nin kurucusu olan Cumong Go, Kral Dongmyeong olur. Gök Tanrısı ve Deniz Tanrısı'nın torunudur. Gök Tanrı'nın oğlu Haemosu ile Deniz Tanrısı'nın kızı Yuhwa'nın birleşmesinden Cumong Go doğar. Buna rağmen Cumong Go, Puyeo Devleti'nin kralı olan üvey babasının yanında at bakıcısı olarak görevlendirilir (Samguksagi, Goguryeobongi). Aslında Cumong Go'nun, Gök ve Deniz Tanrılarının torununun at bakıcısı olması, at bakıcılığının o dönemde, sıradan bir iş olmadığını gösterir. Bu, Gogurye devletinde ata verilen önemi yani atın ekonomik, toplumsal ve kültürel değerini göstermektedir.

2) Geyik Motifi

Yukarıda belirtildiği gibi Jestey Möngkö'nün kahramanlık hayatına başlaması geyikle ilgilidir. Geyik, Türk mitolojisinde kökleri mezolitik devre kadar inen ve en erken hayvan motiflerinden biri ve kutsal kabul edilen bir hayvandır (Çoruhlu 1999:158). Orta Asya sanatının en başta gelen motifi de geyiktir (Ögel 1989:573). Geyiğin kurtla birlikte Türklerin bir totemi olduğu tahmin edilmektedir Tàì-píng guǎng-jì(太平廣記) adlı Çin kaynağında, Gök Türklerin efsanesi anlatılırken, geyik, Türklerin atası olarak zikredilir (Tàì-píng guǎng-jì 480): Gök Türklerin ataları ShemāShēli(射摩舍利)¹ ile deniz ilâhesidir. Deniz ilâhesi Āshīdēmi(阿史得密)'in batısında yaşar. Shemā'nın doğaüstü gücü vardır. Deniz ilâhesi her akşam güneş battığı zaman ak merale dönüp Shemā'yı karşılar ve birlikte denize girerler. Sabahleyin de Shemā'yı yolcu eder. Böylece aradan yıllar geçer. Mahallede büyük av şenliği düzenleneceği zaman, gece yarısında deniz ilâhesi, Shemā'ya "Yarın sizin atanızın doğduğu mağarada altın boynuzlu bir ak geyik olacak. Eğer siz o geyiği öldürürseniz benimle her zaman görüşürsünüz, fakat öldüremezseniz ilişkimiz sona erer." der. Ertesi gün av sırasında Gök Türklerin ata mağarasında gerçekten altın boynuzlu bir ak geyik görünür. Shemā adam-

larını göndererek etrafını kuşatır. Geyik bu kuşatmadan kurtulmak üzereyken bir asker onu öldürür. Shemā çok kızarak geyiği öldüren Āēr'yi öldürür ve ant içip şöyle söyler: “Bundan sonra Gök Tanrı için düzenlenecek törenlerde kurbanlar Āēr kabilesinin mensupları arasından seçilsin.” Bunun üzerine o kabileden ilk kurban alınmış olur. Şimdi de Gök Türkler insan kurban ederler. Shemā, Āēr'yi öldürdükten sonra akşam dönünce, deniz ilâhesi, ona şunları söyler. “Siz kendi ellerinizle insan öldürüp kanınızı ve vücudunuzu kirlettiğiniz için bizim ilişkimiz bitecektir.”

Burada Gök Türklerin atasının deniz ilâhesi olduğu ve bu deniz ilâhesinin akşam olunca ak merale dönüştüğü anlatılır. Türk halk edebiyatında geyikle ilgili başka pek çok efsane ve masal vardır (Ögel 1989:101-109). Ayrıca Orta Asya'da çok çeşitli sanat eserlerinde geyik motifi görülür: Moğolistan'ın Agrin Brigad bölgesinde Hun devrine ait bir taş üzerinde geyik kabartması (Çoruhlu 1999: 57), geyikli heykel (Esin 1978:17), geyik motifli kadın saç süsü veya tacı (Derevyanko 2000:77-78), geyikli kaya resimleri, geyik maskı (Türk Dünyası Kültür Atlası 1997:210-215) vs. Orta Asya'daki Türkler arasında önemli bir yeri olan geyik motifi Anadolu Türklerinde de görülmektedir. 15. yüzyılda İspanya elçisi Clavijo, seyahatnamesinde Erzurum bölgesindeki bir dervişler köyünü tasvir ederken, evlerin önüne asılmış siyah bayrakların altında geyik, koç, teke boynuzlarının da asılı bulunduğunu yazar (Clavijo Seyahatnamesi 1881:151-152; İnan 1962: 15-16). İnan (1962: 19-20), evlere geyik, koç, teke boynuzlarının asılmasının Şamanizmin bir izi olduğunu söyler².

Geyik, Türk mitolojisinde ve kültüründe, Gök Türk efsanesinde, çeşitli halk edebiyatı ürünlerinde, sanat eserlerinde ve Şamanizmde Türklerin totemik bir sembolü olarak kendini gösterir.

Kore'de de geyik mitolojik bir hayvan olarak kabul edilir. Kore edebiyatında ve tarihî kaynaklarda geyik kutsal bir hayvan olarak zikredilir ve mezar buluntuları ile kaya resimlerinde geyikli tasvirler sıkça görülür (Kim Hyo-Joung 2002: 89)³. Ayrıca Şilla Devleti'nin meşhur altın tacında da geyik boynuzunun bulunması geyiğin kutsallığını gösteren bir örnektir. Yine, Goguryeo Devleti'nin kurucusu Kral Dongmyeong efsanesinde, ak geyiğin kutsal bir hayvan olduğu açıkça gösterilmiştir (Donggukisanggukjip Kral Dongmyeong Babı): *Kral Dongmyeong battıya doğru ilerlerken bir ak geyik yakalamış, ters tutup asmış ve öfkeyle demiş ki, 'Eğer gökten yağmur yağdırarak Biryu Devleti'nin başkentini sel gö-*

*türmesini sağlayamazsan, seni bırakmayacağım. Canını kurtarmak istiyor-
san göğe dua edip yalvar!’ Bunun üzerine geyik ağlamaya başlamış ve
geyiğin ağlama sesi göğe ulaşarak göğü duygulandırmış olmalı ki yedi gün
yağmur yamışır ve sonunda Biryu Devleti’nin başkenti sular altında kalmış.
Bu efsane de geyiğin sıradan bir hayvan olmadığını gösterir. Bu,
Radloff’un derlediği Kuzey Türk destanlarının bir parçasını andırmaktadır:
...Geyiğin ağladığını gören ve buna üzülen Tanrı da kendisini tutamamış ve
ağlamış...(Ögel 1989: 104). Geyiğe atfedilen kutsallık ve verilen anlam
açısından Kore ve Türk mitolojileri benzer özellikler göstermektedir.*

3) Kuş Motifi

Bu masalda Jestey Möngkö ile Jer Kara, dövüşmeleri sırasında şahine ve atmacaya dönerler. Uçuşu, ruhun uçuşuna benzetilen, yani, ruhu simgeleyen kuş, ruhsal haberci olarak bilinir. Melekler de biçimleri değişmiş kuşlar olarak nitelendirilir (Cambell 1992:257). Şaman elbiseleri çoğunlukla kuş, geyik veya ayı biçimindedir. Kuş biçimli elbiseler ve kuş tüyleri Altay, Teleüt, Soyot, Goldi, Yakut Tunguz, Moğol vb. hemen hemen bütün Sibiry ve Orta Asya şamanlarında görülür (Eliade 1974: 156-157). Ancak Campbell, şamanın kuşunun özel bir niteliğe sahip olduğunu belirtmiştir. Kuş, şamana trans durumundayken uçma ve yaşamın ötesine geçip geri dönme yeteneği veren bir güce sahiptir. Ayrıca, kartal Yakut efsanesinde ilk şaman olarak zikredilir: *Kartal, güneş ve ay ile birlikte göğe çıkıp şamanların ülkesindeki kutsal bir ağacın dalına bir yumurta bırakır. O yumurtayı bu kutsal ağacın altına, demirli beşiğine koyup indirir. Kartal kuluçkaya oturur; yumurtadan yavru çıkar ve bu yavru şaman olur* (Kim Yeol-Gyu 1979:22-23). Yine bir Buryat efsanesine göre kartal ilk şamanın atasıdır (Eliade 1974: 69; Çoruhlu 1999: 65-66): *İnsana yardım etmesi için tanrılar tarafından gönderilen kartal, Buryatların dilini bilmediği için anlaşılmamıştır. Bunun üzerine tanrıları kartal, insan şeklinde dünyaya geri döner ve bir ağacın altında uykuya dalmış bir kadınla beraber olur ve bu beraberlikten bir çocuk doğar. Bu çocuk ilk şamandır.* Bundan dolayı Orta Asya’daki şamanların elbiseleri kuş şeklindedir veya şamanın cübbe ve başlıklarında kuş tüyleri bulunur (Eliade 1974:150-154).

Kore’de de kuşlar, kutsal hayvanlar olarak halk edebiyatında ve sanat eserlerinde yer alır. Leylek, karga, akbaba, güvercin, doğan, kırlangıç gibi kuşlar Kore halk edebiyatı ürünlerine konu olmuşlardır. Bu kuşların

er biri farklı anlamlar taşımışlardır. Bir efsanede karga, güneşin sembolü olarak gösterilir; başka efsanede ise Tanrı'nın habercisidir. Efsaneye göre, kralın öldürülmesini önlemek için Tanrı, kargayı göndererek haber verir ve kralın canını kurtarır (Kim Jong-Dae 2001:105-106). Üç krallığın efsanelerini ve halk edebiyatı ürünlerini içeren Samgukyusa Kitabı'nda doğan ve güvercin de kutsal ananın habercisi ya da yardımcısı olarak zikredilir (Kim Jong-Dae 2001: 198-200, 238-240). Yine üç krallık devrinden kalan duvar resimlerinde ve Şilla Devleti'nin altın tacında(金冠) da kuş motifi görülür (Kim Byeong-Mo 1998 : 45-55).

3. Hayvan Kılığına Girme Motifi

Jestey Möngkö ile Jer Kara'nın şahin ile atmacaya dönüşüp savaşması çok tipiktir. Dünya ve Türk mitolojisinde doğan, kartal, leylek, geyik, ejderha, balık gibi hayvanların kılığına girme motifi çok sık görülür (Ögel 1995:127-142). Ziya Gökalp bunu Ana-Hayvan, yani ana totem olarak nitelemiştir. İnan ise kahramanların 'suret değiştirmelerinin, canlarını bir hayvan, bilhassa da kuş suretinde saklamalarının' bütün kavimlerin masallarında rastlanan evrensel bir motif olduğunu belirtmiş ve bu gibi hayvan motiflerinin totem kültü ile ilgili olup olmadığı konusunun henüz aydınlığa kavuşmadığını ileri sürmüştür. Bununla beraber Yakut Şamanizminde görülen 'Ana-hayvan (ije kıl)' ile ilgili olabileceği konusuna değinmiştir (İnan 1987:461). Bu masaldaki doğan türünden olan atmaca ve şahin, Türklerde avcılıkta kullanılan kuşlardır. Doğanın her türü Oğuz boylarının ongun veya boy sembolü olmuştur. Ögel bu ongun kuşlar üzerine geniş bir inceleme yaptıktan sonra bunların totem değil, arma ve sembol olduğunu ileri sürmüştür (Ögel 1989: 355-372; 1999: 127-128).

Kore efsanelerinde de hayvan kılığına girme motifi görülür. Kral Dongmyeong efsanesinde, Kral Dongmyeong'nın babası Haemosu (Gök Tanrı'nın oğludur.) ile Habaek'in (Deniz Tanrısı) boy ölçüşmesinde ikisi de çeşitli hayvan kılıklarına girerler:

..Siz gerçekten Gök Tanrının oğlu iseniz ne gibi bir kudretiniz var?' diye Habaek sorar. Haemosu, sinamaktan başka yol yok, der. Habaek bahçe-deki suda bir sazana döner, Haemosu da su samuru kılığına girip onu yakalar. Habaek tekrar geyik olarak dönünce, Haemosu da kurt olup onu kovalar. Habaek hindiye döndüğünde Haemosu doğan olup onu vurur. Bundan sonra Habaek, Haemosu'ya gerçekten Gök Tanrı'nın oğlu olarak saygı gösterir (Donggukisanggukjip Kral Dongmyeong Babı).....

Habaek ile Haemosu dövüşmek üzere kılıklarına girdikleri geyik, kurt, doğan hayvanlar gelişigüzel seçilmiş değildir; bunlar ancak Gök Tanrının ve Deniz Tanrısının değiştirebileceği nitelikteki hayvanlardır. Kore efsanesinde görülen bu hayvanlar Türk mitolojisinde de totem veya ongun sayılan ve doğal olarak kutsal kabul edilen mitolojik hayvanlardır.

4. Tekrar Canlanma ve Ateş Motifleri

Jestey Möngkö'nün ölümden sonra dirilmesi yine Jestey Möngkö'nün sıradan bir insan olmadığını gösteren bir delildir. Bu masaldaki ateşten tekrar dirilme motifi, ateş kültü ile ölümden sonra dirilme motifinin birleşmesinden oluşmaktadır. İnan (1976: 41-43) eski Türk dininde tabii kudretler arasında ateş kültünün önemli bir yeri olduğunu söyler. Ateşe bakıp kehanette bulunmak Türkler arasında çok eski bir görenektir. Yine Yakutlar ocaktaki külün kıpırdadığını görürlerse ailede bir çocuk doğacağına, ateşin ıslığı duyulursa düşünülen işin olmayacağına hükmederler. Şamanistlere göre ateş her şeyi temizler ve kötü ruhları kovar (İnan 1976: 43). Özbek (Sattor 1993:115), Kırgız ve Kazakların düğünleri ile Yakutların ant törenlerinde ateşin bulunması, Orta Asya Türklerindeki ateş kültünü gösterir (İnan 1976:43). Yine şamanın düzenlediği törenlerde mutlaka ateş bulunur (İnan 1976:46). Bu tür kutsal yerlerde, düğünde ve her tür törende ateş bulunması, ayın sırasında kötü ruhların kovulması ve ortamın arınması içindir (Sattor 1993:114). Ateş kültü ile bağlantılı olarak Korelilerde de düğün esnasında ateş yakıldığı görülür. Geleneksel Kore düğününde, tören gelin evinde yapılır. Düğün töreni için damat kendi akrabaları ile birlikte gelinin evine gider. Damat gelinin evine girdiğinde evin kapısının önünde ateş yakar ve damadın ateş üzerinde alazlanması gerekir. Damadın ateşte alazlanması, ateşin her şeyi temizlediğine ve kötü ruhları kovduğuna inanıldığını gösterir (<http://life.edunet4u.net/cgi-bin/lifedu/dbshowleft?code=LH090300> 09.03.2003).

Ateşten tekrar canlanma motifi Türklerin dünya görüşünde ölümsüzlük anlayışı olduğu anlamına gelmez. Bu masaldaki ölümden sonra tekrar canlanma motifi, ateş kültüründen gelen ve göçebe halkın dünyaya bakışıyla ilgili bir olgudur. Yukarıda Jestey Möngkö'nün kişiliğinde anlatıldığı gibi, alpin diğer insanlara galebe çalmasının sebebi, Tanrı tarafından verilen görevi yerine getirmektir. Bu, atlı-göçebe kültüründeki alpin yaradılış sebeplerinden biri olarak düşünülmektedir. Dolayısıyla atlı-göçebe kültüründe bir yiğit, savaşı tamamlamadan ölmemelidir, ölse de mutlaka

dirilmelidir (Ögel 1995:588). Çünkü Tanrı'dan almış olduğu görevi ve yaradılış sebebini yerine getirememiştir. Jestey Möngkö de sıradan bir yiğit olmayıp Türk destanlarında konu edilen genel alp tipine uygundur. Jestey Möngkö, Tanrıdan güç alan ve doğal olarak olağanüstü güce sahip atlı-göçebe alp tipidir.

III. Sonuç

Bu çalışmada Radloff'un Baraba Türklerinden derlediği 'Jestey Möngkö' masalında görülen mitolojik motifler ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu masal yukarıda ayrıntılı olarak gösterildiği gibi, pek çok mitolojik motif taşıyan bir halk edebiyatı ürünüdür. Şamanizmin etkisi çok büyük olan Jestey Möngkö, Baraba Türklerinin inançlarını ve kültürünü çok iyi gösteren bir masaldır. Bu masal Baraba Türklerinin 16. yüzyılda Müslüman olduktan sonra da eski geleneksel inanç sistemlerini korumuş olduklarını çok iyi göstermektedir. Jestey Möngkö, İslâm dininin hiçbir etkisinin görülmediği Şamanizmi ve atlı-göçebe kültürünü çok iyi yansıtmaktadır. Bu çalışmada, masaldaki mitolojik motiflerin Kore kültüründe de bulunduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır. Kore kültürü eskiden beri Çin kültürünün yoğun etkisi altında kalmıştır. Kore kültüründe mevcut bazı kültür öğelerinin Çin'den mi gelmiş olduğu ya da Kore'nin kendi ürünü mü olduğu konusunda karar vermek çoğu zaman zordur. Bu kültür öğelerinin Çin dışında bir kaynağı olduğunu delilleriyle gösterebilmek de önemli bir keşif sayılabilir. Bu yazı, böyle bir yaklaşımın ilk örneği olarak hazırlanmıştır.

Açıklamalar

¹ Shěli(舍利) soyadıdır.

² Holmberg ise şaman elbisesinin totemizmin en gerçek izleri olarak göstermiştir.

³ Ayrıca, Kim Hyo-Joung, "Oduncu ile Peri Kızı" Kore Halk Hikayesindeki Hayvan Motifleri Üzerine, 46th Meeting of Permanent International Altaistic Conference'ta sunulan bildiri (2003.6.).

Kaynakça

Cambell, Joseph (1992), *Tanrı'nın Maskeleri: İlkel Mitolojisi*, Ankara.

Çoruhlu, Yaşar (1999), *Türk Mitolojisinin ABC'si*, Kabalcı, İstanbul.

Derevyanko, A.P. & V. I., Molodin (2000), *Fenomen altaskix mumiy*, Novosibirsk.

- Donggukisanggukjip* (東國李相國集), *Dongmyeong Wang* (Kral *Dongmyeong Babı* 東明王篇).
- Eliade, Mircea (1992), *Shamanism-Archaic Techniques of Ecstasy*, Seoul.
- Ergin, Muharrem (1989), *Dede Korkut Kitabı I*, Ankara.
- Esin, Emel (1978), *İslamiyetten Önceki Türk Kültür Tarihi ve İslama Giriş*, İstanbul.
- Günay, Umay (1989), “Dede Korkut Hikayelerinde Karakterlerin Tahli-
li”, *Türk Kültürü Araştırmaları XXVI-2*, s. 39-57.
- Hoppal, M. & V. Dioszegi (1987), *Shamanism in Siberia*, Seoul.
- <http://life.edunet4u.net/cgi-bin/lifedu/dbshowfleft?code=LH090300>
09.03.2003.
- <http://www.angelfire.com/on/paksoy/onem.html> 09.10.2003.
- İnan, A. Abdülkadir (1992), “Türk Destanları”, *Türk Dünyası El Kitabı, III. cilt Edebiyat*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, s. 3-19.
- İnan, A. Abdülkadir (1987), “Yakut Şamanizmindeki ije Kıl” *Makaleler ve İncelemeler*, TTK, Ankara, s. 458-461.
- İnan, A. Abdülkadir (1976), *Eski Türk Dini Tarihi*, Kültür Bakanlığı Kül-
tür Eserleri: 9, Milli Eğitim Basımevi. İstanbul.
- İnan, A. Abdülkadir (1962), *Hurafeler ve menşeleri*, Diyanet İşleri Baş-
kanlığı Yayınları, Ankara.
- İnan, A. Abdülkadir (1954), *Şamanizm*, TTK, Ankara.
- Kafesoğlu, İbrahim (1988), *Türk Milli Kültürü*, İstanbul.
- Kim, Byeong-Mo (1989), *Geumgwan-eui Bimil (Altın Tacın Sırrı)*, Seoul.
- Kim, Hyo-Joung (2002), “Bir Kore Halk Hikayesindeki Geyik Motifi
Üzerine”, *International Journal of Central Asian Studies, Vol. 7*,
Institute of Asian Culture and Development, s. 87-92.
- Kim, Hyo-Joung, “Oduncu ile Peri Kızı” Kore Halk Hikayesindeki Hay-
van Motifleri Üzerine, 46th Meeting of Permanent International
Altaistic Conference’de sunulan bildirisi (2003.6.).

- Kim, Jong-Dae (2001), *33 gaji Dongmul-ro Bon Uri Munhak-eui Sangjing Segye (33 tane Hayvan Motifinde Kore Edebiyatının Sembol Dünyası)*, Seoul.
- Kim, Yeol-Gyu (1979), *Hanguk Sinhwa-wa Musok Yeongu (Kore Efsanesi ve Şamanizm)*, Seoul.
- Ögel, Bahaeddin (1984), *İslamiyetten Önce Türk Kültür Tarihi*, TTK, Ankara.
- Ögel, Bahaeddin (1989), *Türk Mitolojisi I*, TTK, Ankara.
- Ögel, Bahaeddin (1995), *Türk Mitolojisi II*, TTK, Ankara.
- Özkan, Nevzat (2002), *Türk Dilinin Yurtları*, Ankara.
- Radloff, Wilhelm (2000), *Proben der Volksliteratur der türkischen Stämme Südsibiriens (Türklerin Kökleri, Dilleri ve Halk Edebiyatı) IV*, Ekav Yayınları, Ankara.
- Roux, Jean Paul (2001), *Orta Asya Tarih ve Uygarlık*, İstanbul.
- Samgugsagi* (三國史記), *Goguryeobongi* (高句麗本紀).
- Samgugsagi* (三國史記), *Şillabongi* (新羅本紀).
- Sattor, Maxmud (1993), *O'zbek udumları*, Toshkent.
- Tài-píng guǎng-jì* (太平廣記) 480.
- Taube, E. (1984), "South Siberian and Central Asian Hero Tales and Shamanistic Rituals", *Shamanism in Eurasia*, Göttingen.
- Türk Dünyası Kültür Atlası* (1997), Türk Kültürüne Hizmet Vakfı, İstanbul.

On Mythological Motifs in the Folktale of the Baraba Turkic People “Jestey Möngkö”

Hyo-Joung KIM^{*}

Abstract: This article aims to investigate mythological motifs of the “Jestey Möngkö”, which is mentioned in a folktale of the Baraba Turkic people. This folktale contains various mythological motifs, which are peculiar to Turkic peoples in Eurasia. These motifs show not only the system of beliefs and worldview of the ancient Turkic, but also the characteristic features of the steppe culture. On the other hand, we also find some mythological motifs in Korean myths and folktales, very similar to these found in “Jestey Möngkö” folktale. This implies an important fact that as Altaic groups there are either close genetic relationship or close geocultural relations between the Korean and the Turkic people in the ancient period.

Key Words: Turkic myth, Korean myth, mythological motif, animal motif, shamanism, Altai.

^{*}Pusan University of Foreign Studies, Republic of Korea.
joung@taejo.pufs.ac.kr

О Мифологических Мотивах в Сказке Барабийских Тюрков “Жестей Мёнгкё”

Хйё-Жоунг КИМ*

Резюме: В этой статье рассматриваются мифологические мотивы, встречающиеся в сказке барабийских тюрков “Жестей Мёнгкё”. Мифологические мотивы этой сказки отражают древнюю систему верования, мировоззрения и особенности кочевой культуры тюрков, обитавших в этом регионе. Наряду с этим, с помощью примеров указывается на то, что эти мотивы считаются мифологическими и в Корее. Эту схожесть можно рассценивать как возможную связь между древней корейской и тюркской культурами или как близкое взаимоотношение между двумя народами.

Ключевые слова: тюркская народная литература, корейская народная литература, мифологические мотивы, животные мотивы, шаманство, Алтай.

* Пусанский Университет Иностранных Исследований, Республика Корея
joung@taejo.pufs.ac.kr

